

Lideja Leikuma (Latvejis Universitate)

LATGALĪŠU RAKSTEIBYS ATTEISTEIBA 20. G. S. BEIGUOS I 21. G. S. SUOKUMĀ CI/VOI LATGALĪŠU RAKSTEIBYS LEIKUMU LEIKUMI

Atslāga vord: *latgališu volūda, latgališu raksteiba, „Tāvu zemes kalendars“, „Latgališu ābece (lementars)“.*

Ar atteisteibu saprūtam jaunys kvalitatīs rasšonūs, išonu nu zamuoka iz augstuoka, brīdumu. Taipat i volūdņiceibā. „Bet kurs gon dorbs nanūvacoj, jo pētniceiba it uz prišku?“ (M. Bukšs). 1969. godā sovi „Latgališu volūdas ortografijas nūteikumi“ gotovi beja Stepuonam Seiļam. Trymdys filologi, baļsteidamīs iz 1929. gods Izgleiteibys ministrejīs (IM) apstyprynuotūs pareizraksteibys nūsacejumu, tūs papyldynoj „ar tagadejim volūdas pētniceibas atzynumim un praksē ivastom tradicijom“ (Bukšs 1973: 346). Latvejā sovus pījāmumus par latgališu raksteibu atkluoj Viktors Vonogs, fragmentaruok Eugeneš Karūdzniks i cyti. Ar Vitolda Valeiņa guodeibu divskaņš [uo] ar digrafu pasaruoda Aleksandra Adamāna izlasē „Sapņi un zemes bals“ (1987). Latgališu filologu dorbu nu 1989. gods voda volūdņiks Ontuons Breidaks, pīzynumim rezulṭejūtīs „Latgališu literaruos volūdys pareizraksteibys nūteikumūs“ – Nūteikumi 1996. Iz tūs i tuoluokais.

Kai t. s. Pitera Stroda ortografejis papyldynuojums i turpynuojums Atmūdys nūskaņuos izīt eksperimentaluo „Latgališu ābece (lementars)“ (1992) i „Gruomota školuojuj“ (1993). Tamuos lītuotuo raksteiba, saukta par „jaunū“, ir latgališu filologu (Ivars Magazeiņš, Ontuons Breidaks, Vitolds Valeiņš, Juoņš Cybuļskis, Anna Stafecka, Jurs Cybuļš) diskuseju rezultats. Jaunynuojumi beja grafiski: divskaņa [uo] raksteiba ar digrafu (*muosa*, na *mōsa*), divskaņa [ie] škeirums nu [ē] (*pierts*, *viejs*, *sēt* – *es sieju*), škierta [yu] (*dyumi*) i [iu] raksteiba (*iudiņš*, *kiuļš*), atsasaceišona nu apostrofa dsk. genitivā (*kūrpu*, *zemu*), *ķ*, *ģ* lituošona atseviškūs lūcejumūs (*zaķam*, *kuģūs*), beja i gramatiski: ļaužu runai dabeigu formu pīluovums golūtnēs (*lasejs*, na *lasejis*; *ustobys*, *zemis*, na *ustobas*, *zemes*), pīdieklūs (*Latveja*, na *Latvoja*), pīrdieklūs (*izkryta snīgs*, na *uzkryta snīgs*, *dalīt pīna*, na *pīlit pīnu*) i pīvuordūs (*iz ceļa*, na *uz ceļa*, *da vuortu*, na *leidz vuortim*). Vītā lykta izlūkšņu leksika, lejslatvišu vuordi puormeiti iz sovū: saikļa *un* vītā raksteits i (*bruoli* i *muosys*), *jo vītā* – *ka* (*ka nagribi*, *navajag*), cytus izlūkšņu vuordus i formys pīlaunūt par literaruos normys variantim (*kaimini* // *sābri*, *grīziņš* // *sakne*; *skoluoju* // *skolovu*, *es skrītum* // *es skrītu*). Sprisšona ap „vacū“ i „jaunū“ raksteibu atrūnama „Tāvu zemes kalendarūs“ 1994., 1996., 1998., 2001. godam, cytur.

Koč na vysi volūdņiku guodi tyka leidzvierteigi saprosti i vīnpruoteibā pījimti, „Latgališu ābece (lementars)“ (1992) i „Gruomota školuojuj“ (1993) sabīdreibā īguoja pozitīvi. [ē] i [ie] škeirums pasaruoda Augusta Egluoja dzejūļu sakūpuojumā „Varaveiksna“ (1995), golūtnis *-ys*, *-is* – Juoņa Cybuļska izlasē „Myuža dīnys, myuža dūmys“ (1995), rokstu kruojumā „Olūts“, „Tāvu zemes kalendari“ i tml. Šauruos vītys atsakluoj gaitā: *jys*, *kuojys*; *lobīm*; *sakrituši*, *krisdams*, *naatsapyuzdamīs*; *vīnaidi runoj*; *mērcej*, *vētej*; *kumelš*; *žāl*, *filmeņa*; *sūmugri*; *Ēvalds*, *Daugavpīļš*). Ituos i cytys na(at) rysynuotys latgališu pareizraksteibys lītys nūdarbynoj i vāluok, vērtīs: J. Cybuļš, L. Leikuma. „Vasals! Latgaliešu valodas mācība“ (2003); A. Andronovs, L. Leikuma. „Latgališu-latvišu-krīvu sarunu vuordineica“ (2008); J. Cybuļš, L. Leikuma. „Skreineite. Vuicūs laseit“ (2014); kruojums „Latgalistikys kongresu materiali“ (I-V, 2009–2015); J. Klīdziejs. „Zalta kristenš“ (2016) i tml.

Raksteibys reformys vajadzeibu i svareiguokuos mainīs adekvati ir pījāmuse i sovūs rokstūs drūši lītoj latgališu jaunuo audze (Ilze Sperga, Muora Mortuzāne-Muravska, Sandra Ūdre i c.). Originalys izstruodīs pīduovoj Rēzeknis Augstškolys (nu 2016. g. – Rēzeknis Tehnologeju akademiejis) pietņiki. Latgališu volūdys poteņcis aplīcynoj I. Spergys stuosti „Dzeiveiba“ (2014), S. Ūdris i J. Ryučāna „Aizlauztais spaitš“ (2016). Tys zeimoj, ka reformātajai latgališu raksteibai ir nuokūtne, koč degradejūši dorbojās latgališu volūdys stuņžu naasameiba školā. Taipat lītai nakolpoj nazynuošona, nagribiešona zynuot i napuordūmuotys sovvalēibys, kam dīvamžāl juodaskaīta i „Vikipedeja“ latgaliski. Nu 2007. gods latgališu raksteiba teik baļsteita oficialūs (apstyprynuoti 28.09.2007) pareizraksteibys nūsacejumūs (Nūsacejumi). Tik ar itū deļ volūdys izdzeivuošonys, kur vēļ atteisteibys, vaļsts paleiga ir styprī par moz!

Literatura

Bukšs 1973 – Bukšs, Mikelis, Placinskis, Jurs. *Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteibas vōrdneica.*

[Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1973.

Nūsacejumi – Latgališu pareizraksteibys nūsacejumi. Reiga; Rēzekne, 2008.

Nūteikumi 1996 – Latgališu literaruos volūdys pareizraksteibys nūteikumi // *Tāvu zemes kalendars* 1997. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba, 1996, 281–288; *Acta Latgalica* 9. Daugavpils: Latgolas Pētniceibas instituta izdevnīceiba, 1997, 151–160.